

<https://doi.org/10.47100/conferences.v1i1.1073>

THE INFLUENCE OF AMERICAN TRANSCENDENTALISM LITERATURE ON WILLIAM FOLKNER'S WORK

Умрзақов Исломжон Исроилович,
докторант, Наманган давлат университети

islom.umrzakov@mail.ru

+998939442022

Аннотация. Гарчи Фолкнер ижодида модерн руҳият яққол устунлик қилса-да, унинг асарларига бошқа адабий оқимларнинг таъсирини ҳам сезиш қийин эмас. Ёзувчининг “инсон ва табиат” мавзуси акс этган асарларида Америка романтизми ва трансцендентализми анъаналари яққол кўзга ташланади. Ушбу мақолада айнан мана шу адабий оқимларнинг адиб ижодида миллий ўзига хосликнинг шаклланишидаги муҳим жиҳатлари илмий таҳлилдан ўтказилади.

Калит сўзлар: модернизм, инсон ва табиат, образ, эркинлик ва озодлик.

Аннотация. Хотя в творчестве Фолкнера явно преобладает современная психика, нетрудно ощутить влияние других литературных течений на его произведения. Работы автора на тему «Человек и природа» отражают традиции американского романтизма и трансцендентализма. В статье дается научный анализ важных аспектов этих литературных направлений в формировании национальной идентичности в творчестве писателя.

Ключевые слова: модернизм, человек и природа, образ, свобода.

Annotation. Although the modern psyche is clearly predominant in Faulkner's work, it is not difficult to feel the influence of other literary currents on his works. The author's works on "man and nature" reflect the traditions of American Romanticism and transcendentalism. This article provides a scientific analysis of the important aspects of these literary trends in the formation of national identity in the work of the writer.

Keywords: modernism, man and nature, image, freedom and liberty.

Уильям Фолкнер ижоди билан танишиш шарафига муяссар бўлганларнинг аксарияти унинг номини модернизм адабий оқими билан боғлаши турган гап. Зеро, Америка модерн йўналишида ижод қилган ёзувчилар ҳақида гап кетганда, албатта, Уильям Фолкнер номи тилга олинади. Бироқ шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, ҳар бир ёзувчининг ўзига хос услуби мавжуд бўлгани ҳолда, ижодий ҳаёти давомида турли услубларда асарлар яратиши ҳам мумкин. Гарчи Фолкнер ижодида модерн руҳият яққол устунлик қилса-да, унинг асарларига бошқа адабий оқимларнинг таъсирини ҳам сезиш қийин эмас. Трансцендентализм адабий оқими ҳам Фолкнер ижодида алоҳида ўрин тутган оқимдир.

“Инсон ва табиат” мавзусига мурожаат қилиш Америка Қўшма штатларининг жануб мактаби адабиётига хос бўлган хусусиятдир. Уильям Фолкнер ҳам ана шу мактабга тегишли ёзувчилардан биридир. “Инсон ва табиат” мавзуси Фолкнернинг барча асарларида муҳим ва жиддий ўрин эгаллайди; уларнинг адабий хусусиятларини белгилаб беради. Ўлканинг гўзал ва бетакрор табиатига бўлган алоҳида эътибор Американинг миллий адабий анъаналарига хосдир. Бироқ романтизм вакилларида Америка адабиётидаги бу севимли мавзуга ўзгача ёндашув кузатиладики, бу ўзига хос маъно касб этади. Романтизм вакиллари инсон ички оламини адабий асарнинг марказий нуқтасига айлантирар эканлар, уни табиат дунёси билан

.....

чамбарчас боғлиқ ҳолда тасвирлайдилар. Она табиатни романтик хис қилиш ва идеаллаштириш бу давр адабиётига хос бўлган хусусиятдир. Бу давр адабиётида табиат жонланади, мустақил ҳаёт кечирувчи, ўз остонасига келиб қолган жамият тараққиётига қарши турувчи образга айланади. Бу образ ҳамиша инсон руҳининг тозаланиши ва унинг яратганга яқинлашиши ғояларини олға сурувчи романтик адиблар ижодида кузатилади.

Табиатга бундай муносабатни Фенимор Куперда ҳам кузатиш мумкин. Кўн Пайпоқ ҳақида романлар циклини ёзар экан, муаллиф “жамият тараққиёти шароитида кундалик эҳтиёжлар ёки ҳаёт заруриятлари ва мажбуриятларидан ўзини йўқотмаган, ўрмонда яратганни кўра олган, уни шамоллар эпкинисида ҳам хис қила олган, яратганнинг илоҳий инъомларига шукрона келтирган, унинг амрига художўйлик ила адолат ва меҳр-шафқатга ишониб бўйсунган – бир сўз билан айтганда, табиат ва борлиқнинг хар жабҳасида яратганнинг борлигини хис қила олган, инсоний гумроҳликдан, эҳтирослардан булғанмаган инсон” образини яратишга ҳаракат қилган [1, Б. 265]. Купернинг беғубор ўрмонлари – бу табиатнинг руҳий қудрати ифодасидир, ўзининг руҳий куч-қудратини аллақачон йўқотиб улгурган Эски Дунё тараққиётига қарши турувчи табиат дунёси рамзидир.

Романтик адибларнинг табиат ҳақидаги қарашларини улардан кейинги авлод вакиллари янада ривожлантиришди. Худди шундай қарашлар трансцендентализм вакилларига ҳам хос хусусиятдир. Фақат трансцендентализм “инсон ва табиат” мавзусини янги фалсафий миқёсда ўрганади. Бу давр тадқиқотчиларининг ўз олдларига қўйган асосий вазифалардан бири бу “атроф муҳитнинг инсон руҳиятига таъсири” [4, Б. 24] муаммосини ўрганишдан иборат эди. Улар инсон имкониятини янада чуқурроқ ўрганишга ҳаракат қиладиларки, бу орқали инсон “она табиат билан азалий алоқаларни тиклай оладими” [4, Б. 23] деган саволга жавоб қидирадилар.

Трансцендентализм дунёда тарқалган Илоҳий принципни тан олади, уларнинг фикрича, табиат Худонинг юзидир. Бошқача қилиб айтганда трансцендентализм пантеизмга интилади. Илоҳий заковат инсон ақли-роқига қарши қўйилади. Илоҳий заковатни англаш инсоннинг интуитив қобилияти билан боғланади. Бироқ пантеизм томон қанчалик интилмасин, трансцендентализм дунёнинг ўзгарувчанлиги ва ривожланиш ҳақидаги эволюцион назарияларни ҳам ўзлаштирди. “Табиатда қотиб қолган нарсанинг ўзи йўқ. Коинот ҳаракатчан ва ўзгарувчан. Барқарорлик нисбий тушунча”, деб ёзади Эмерсон [4, Б. 222].

Трансцендентализмнинг Фолкнер ижодига ғоявий таъсирини табиат мавзуси марказий ўринни эгаллаган “Айиқ” ҳикоясига мурожаат этиш орқали аниқлаш мумкин. Ҳикояда она табиат олий хилқат сифатида тан олинади ва инсоният цивилизациясига қарама-қарши қўйилади. Табиат дунёсининг барча образлари алоҳида маънони ўзида мужассам этган: масалан, айиқ бу “қадимги ёввойи ҳаёт” рамзи. Табиат дунёси инсоният учун мукамаллик ва нажот руҳидир. Инсон табиатдан қанчалик узоқлашса, шунчалик майдалашиб боради ва иллатларга ботади. Табиат уйғунлиги ва буюклиги ҳикояда Ўрмон образи орқали тасвирланган. Бу мустақил равишда мавжуд бўлган ва фожиани бошдан кечираётган тирик образдир. Фолкнер асар давомида бир неча бор ўрмоннинг нафас олишига ишора қилади. “Айиқ” ҳикоясидаги инсонни “ўрмон ўз бағрига олганида, у бир кум зарраси каби бўлиб қолади. Энди ўрмон худди инсон устидан ҳукмрондай, инсон ҳаёти унинг қўлида” гўёки. Асар бош қаҳрамони Айзек “азалий чакалакзорлар қаршисида ўзининг нақадар ожизлиги ва нозиклигини” хис қилади [3, т. 3, Б. 300]. Яна шуни таъкидлаш керакки, инсон хис-туйғусини жониворларнинг хис-туйғулари билан бир қаторда берилиши алоҳида эътиборга молик. Ҳикоядаги ит (Арслон) образининг фикр-ўйлари, хис-туйғуларини тасвирлашга кенг ўрин ажратилади, уни инсон образи билан

ёнма-ён қўйилади, зеро уларнинг ҳар иккиси ҳам она табиатнинг буюк қудрати қаршисида бир-бирдан катта фарқ қилмасди. Ўқувчи Арслоннинг бўзлашида инсоний хусусиятларни пайқайди. Табиат ва инсоният дунёсининг уйғунлигини Фолкнер Бун образи мисолида яққол кўрсатиб берадики, бу инсоннинг кўзи бирор бир маъно англамасди, қабиҳлик, сахийлик, меҳр-оқибат, ёвузлик каби фазилят ва иллатлар унга ёт эди. Унинг Арслонга муносабати ҳам инсоннинг итга муносабатига эмас, балки бир ҳайвоний инстинкт ва муносабат каби эди. Уларнинг ташқи кўринишларида ҳам умумийлик бордек гўё. Ўқувчида бу икки образнинг характери ва ички оламида ҳам ўхшашлик бор деган фикр пайдо бўлади. Арслон ҳам худди Бун каби ҳеч кимни хушламайди, у фақат ўз хўжайинига вафодор, холос. Бун ҳам фақат ўз хўжайини – майор де Спейнга вафодор. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, бу Бундаги ягона фазилят бўлиб, уни инсоний муҳаббат эмас, балки итнинг эгасига бўлган вафодорлигига ўхшаш хислатга менгзаш ўринлироқ бўлар эди. Арслоннинг ҳам Буннинг ҳам кўз қарашлари бир хил. Арслон дунёга “Буннинг тубанлик, олийжаноблик, меҳр ва ёвузлик каби фазилят ва иллатларсиз, совуқ ва бефарқ нигоҳи билан қарарди” [3, т. 3, Б. 327].

Ҳикоядаги эркинлик тушунчаси ҳам транцендентализм оқими вакиллариининг эркинлик ҳақидаги қарашлари билан ҳамоҳанг. Бу оқимнинг кўзга кўринган вакили Торонинг айтишича, “инсонларнинг турли қонунларни ўйлаб топишида ўзлари бўйсунадиган қандайдир қулликка хослик мавжуд. Агар уларга ҳаётини қулайлик керак бўлса, борлиқнинг қонуниятларини ўрганганлари яхши эди.” [2, Б. 125]. Торо жамият қонунлари инсонларни қулликка, табиат қонунлари эса эркинликка олиб келади, деб ҳисоблайди.

Торонинг қарашларига эргашган Фолкнер ҳам инсон табиатнинг бир бўлаги эканига, фақат унга Яратган ақл-идрок ва фаросат бахш этгани ва у

яратувчанлик ва ижод эркинлигига эга деб ҳисоблайди. Бу эркинликнинг асосий белгиси эса ўз ҳаёт йўлини танлаш эркинлигидир. Инсон заковати унинг дунёда ўз ўрнини англаши билан белгиланади; инсоният мавжудлигининг онийлигини англаш, ўткинчи ривожланиш қонуниятларига эмас, балки табиатнинг умрбоқий ва қудратли қонуниятларига бўйсунуши билан белгиланади. “Табиатдан ҳурмат қилишни ўрганган киши энг бахтли кишидир,” – деб ёзади Эмерсон ўзининг “Табиат” асарида [4, Б. 57]. Худди бу ғояларнинг акс-садоси сифатида Фолкнер “Айиқ” ҳикоясида инсоннинг табиатдан баҳра олиб, “ўрмон каби сабр-тоқат ва камтарлик”да яшай олиши мумкинлиги ҳақида ёзади. Бундай фикрга келишдан олдин ҳикоя бош қаҳрамони узок йўл босиб ўтишига тўғри келади. Бироқ, Фолкнернинг фикрича, одамзод ҳаётнинг умрбоқий қонунларини тушуниш ва англашдан бош тортади. “Улар пигмейлар кабидирлар. “Она заминни сотиш ва сотиб олишнинг иложи йўқлигини”, “унинг савдогарларнинг ҳар қандай қалъасидан қадимийроқ ва аҳамиятлироқ эканини” ва “одамзод унинг бир қаричини ҳам сотишга ҳақли эмаслигини” билганлари ҳолда улар замин устидан ҳукмронлик қиламиз деб ўйлайдилар [3, т. 3, Б. 338–339]. Ҳодисаларнинг табиий жараёнига бўйсунуш ўрнига инсоният ўзини табиат ҳукмдори деб ҳисоблайди. Шунинг учун “мудроқ ўрмонлар парча-парча қилиб, апил-тапил” ҳар томондан кесилмоқда [3, т. 3, Б. 297]. Ўрмонларнинг ҳалокатини Фолкнер инсониятнинг таназзули ҳақидаги фикрлар билан боғлиқ ҳолда кўради: абадийликдан узоклашар экан, инсон ёмонлик ва хурофотлар ичра ўралашиб, асл эркинлигини йўқотади.

Инсоният яхши яшашга, эскиликлардан қутилиш умидида Янги Дунёни кашф этгандилар, деб ҳисоблайди Фолкнер. Бироқ ақл-заковат ила иш кўриш, уйғунлик ва эркинликка берилиш ўрнига бор нарсаларни ҳаммасини вайрон қилдилар. Бу вайрон этилган ўлканинг икки рамзларидан

бири айиқ Қария Бен бўлса, иккинчиси хинду сардорларининг сўнгги авлоди Сэм Фазерс эди. Қария Бен табиат улуғворлиги, унинг инсоният устидан устунлиги рамзи эди. Хали ов милтиқлари пайдо бўлмагани пайтда у инсониятга, унинг бостириб келишига ва зўравонлигига қарши чиқа оларди. Сэм Фазерс эса озодлик ва эркинлик рамзи, сўнгги могиқан, табиат ва одамзод ўзаро уйғунликда яшаган даврнинг сўнгги вакили. Қария Беннинг ўлими табиатнинг ҳалокатини, Сэм Фазерснинг ўлими эса эркинлик ва озодликнинг тугушини англатади. Бу икки образнинг ҳалокати инсониятнинг табиат билан уйғунликдаги ҳаёти ва нажотининг сўнгги имконияти ҳам йўқликка юз тутганини англатади. Бундан буён инсоният цивилизациянинг бузғунчи, вайронкор таъсирига маҳкумдир.

Инсоният турли қонун-қоидаларни ўйлаб топгани, ўрмонларни кесиб фермалар ташкил этгани, табиатни бўйсундиришга қасд қилгани чоғда ўз эркинлигини қурбон қилиб бўлганиди. Ана ўша пайтлардан бери инсониятнинг эркинлиги йўқ. “Биз аслида ҳеч қачон эркин бўлмаганмиз,” – дейди Айзек. Фолкнер ҳикоясида икки образгина эркин, холос. Улардан бири кекса айиқ Бен бўлиб, у “нафақат ўз ҳаёти, балки хурлигини, эркинликка бўлган ҳаққини шунчалик мағрурлик билан ҳимоя қиладики, таҳдидларни қўрқув билан эмас, балки хурсандчилик билан кутиб олади.” [3, т. 3, Б. 370]. Иккинчиси эса Сэм Фазерс образи. У онасидан мағрурликни, матонатни, азобларга дош бериш ва енгиб ўтишни авлодларга ўргатган аждодлари ҳақида кўп эшитган ва ана шу ақидалар ила улғайганди. Бу икки образ ўзлари тегишли бўлган икки турнинг сўнгги вакиллари эди.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, Фолкнер томонидан “инсон ва табиат” мавзуси мукаммаллаштирилар экан, унинг бир муҳим жиҳатга эътибор қаратишимиз керак. Бу Америка романтизми ва трансцендентализми анъаналаридир. Айнан мана шу адабий оқимлар адиб

иждодининг миллий ўзига хослиги шаклланишида муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Купер Д.Ф. Предисловие к «Повестям о Кожаном Чулке» / Пер. В. Харитонова // Зарубежная литература XIX века: Реализм – М.: Высш. школа, 1990.
2. Николюкин А.Н. Человек выстоит: Реализм Фолкнера. – М.: Художественная литература, 1988. – 300 с.
3. Фолкнер У. Собрание сочинений: В 6 т. / Пер. с англ. – М., 1985.
4. Эмерсон Р. Эссе. Генри Торо. У. Уолден, или Жизнь в лесу: Пер. с англ. – М.: Художественная литература, 1986. – 639 с.

